

І. М. Червяков,
доцент, ПВНЗ "Херсонський економічно-правовий інститут"

ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК, ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ І ФАКТОРИ, ЯКІ СТРИМУЮТЬ ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ УКРАЇНИ

I. Chervyakov,
Associate Professor of Private Higher Educational Institutions "Kherson Economics and Law Institute"

ECONOMIC DEVELOPMENT, ECONOMIC GROWTH AND THE FACTORS THAT HINDER UKRAINE'S ECONOMIC GROWTH

у статті викладено підходи до трактування понять "економічне зростання" і "економічний розвиток"; розкрито поняття економічного розвитку та з'ясовано, що в основі економічного розвитку лежить економічне зростання. Представлені відмінні ознаки понять "економічне зростання" і "економічний розвиток". Визначено основні фактори, стримуючі економічне зростання України.

In the paper the approaches to the interpretation of the concepts of "growth" and "economic development"; The concept of economic development and found that the basis of economic development is economic growth. Presented hallmarks of the concepts of "growth" and "economic development". The main factors constraining economic growth in Ukraine.

Ключові слова: сировина, потенціал, економічне зростання, економічний розвиток, ознака, термін, стійкість, сталий, світова економіка, технологічний рівень, промисловість.

Key words: raw potential, economic growth, economic development, feature term sustainability, sustainable, global economy, technological level, industry.

ВСТУП

Основна причина нинішньої кризи — це українська модель сировинної економіки, яка побудована на експорті сировини і тим самим тотально залежить як від цін на сировину, так і від присутності іноземних спекулятивних капіталів. Криза породжена системними причинами, які закладені в національній економіці. Це, насамперед, фундаментальні недоліки структури української економіки та її нерозвинена фінансова система, а також відсутність стратегічної державної концепції структурних перетворень економіки і ефективних механізмів інвестування бюджетних коштів для досягнення економічного зростання.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є розробка теоретичних, методологічних та прикладних засад формування стратегії реструктуризації та реорганізації регіональних промислових комплексів та механізмів її реалізації шляхом створення регіональних зон інноваційного розвитку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичним і прикладним аспектам реструктуризації та реорганізації регіональних промислових комплексів присвячені розробки, представлені у наукових працях таких науковців, як В.М. Заболотного, А.М. Влазової, Б.А. Жаліло, С.М. Козаченка та інших. Грунтов-

Таблиця 1. Підходи до трактування понять "економічне зростання" і "економічний розвиток"

Перший підхід (тотожність економічних понять)		Другий підхід (самостійність економічних понять)	
Економічне зростання	Економічний розвиток	Економічне зростання	Економічний розвиток
Кількісні зміни Зростання рівня ВВП / ВВП	Зміна якісних показників. Процес підвищення рівня життя населення в результаті зростання доходів на душу населення	Економічне зростання - складова частина економічного розвитку	Включає кількісні показники (економічне зростання) і якісні показники (рівень життя і якість життя)

ний доробок щодо сформування та використання нової системи функціонування промисловості в умовах нестабільного середовища та економічного розвитку регіонального промислового комплексу в контексті забезпечення ефективності функціонування національної економіки здійснено вітчизняними науковцями: О.М. Алимовим, Б.М. Данилишиним, В.В. Микитенко, О.І. Тимченко, В.Ю. Худолей, А.І. Чухно, Л.Г. Чернюк, О.С. Шнипка та іншими.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Характер процесів, що відбуваються, поки не свідчить про формування в Україні соціально-економічної системи, здатної здійснити перехід до сталого економічного зростання та забезпечити збалансоване вирішення проблем соціально-економічного розвитку, збереження природно-ресурсного потенціалу, задоволення потреб нинішнього і майбутніх поколінь людей. Необхідна докорінна зміна самої суті державної політики, створення нових принципів її формування, методів реалізації, функцій організаційних структур, обслуговуючих цей процес. В Україні стратегічним пріоритетом має стати перехід до нової якості економічного зростання, який передбачає структурну збалансованість і стійкий, стабільний розвиток національної економіки.

Економічна наука виділяє два напрями у визначенні взаємозв'язку між поняттями "економічне зростання" і "економічний розвиток".

Важливо враховувати взаємну обумовленість економічного розвитку та економічного зростання. В еволюційний період економічного розвитку зростання суспільного виробництва може стати значною прогресивною силою, що приводить економіку до порога самоорганізації — точки біфуркації, за якою піде стрибкопо-

дібне якісне перетворення її структури. Якісний стрибок в економічному розвитку може посилити темпи економічного зростання і прискорити науково-технічний прогрес.

Так чи інакше, але економічний розвиток неправомірно ототожнювати з економічним зростанням, оскільки економічний розвиток — це зміна економіки взагалі, перехід від одного її якісного стану до іншого, в той час як економічне зростання — всього лише прояв економічного розвитку. Одне з найбільш важливих рис економічного розвитку — підвищення добробуту всіх груп населення, що характеризується збільшеною матеріальною забезпеченістю. Очевидно, що економічне зростання не обов'язково означає рівновелике поліпшення матеріальної забезпеченості всіх верств населення. Тому поняття економічного зростання та економічного розвитку сумісні один з одним, але не тотожні [2].

Економічне зростання — це просте збільшення реального ВВП країни, яке відображає значно вужче коло зв'язків і відносин, ніж економічний розвиток. Економічне зростання є органічною складовою частиною економічного розвитку. Можна сказати, що економічне зростання — це кількісний економічний розвиток, а економічний розвиток — якісне економічне зростання. Оскільки економічне зростання стає метою державної політики, економісти вже не сприймають розвиток без економічного зростання. Тим часом, у справжньому своєму сенсі розвиток — є зміна системи взагалі, перехід від одного якісного стану до іншого. Тобто економічний розвиток є не просто розширенням виробництва, а його ускладненням, диференціацією.

Таким чином, в основі економічного розвитку лежить економічне зростання, утворюючи як би його фундамент. Через те, що економічне зростання є пе-

Таблиця 2. Відмінні ознаки понять "економічне зростання" і "економічний розвиток"

Відмінні ознаки	Економічний розвиток	Економічне зростання
1. Основоположні поняття	Мета, завдання, мотивація, ціннісні орієнтації, інститути, які визначають напрями розвитку	Умови та фактори визначальні, стимулюючі і обмежуючі
2. Місце і роль людини і людських ресурсів	Двоє роль людини: як фактор виробництва і як критерій розвитку	Праця людини як критерій збільшення ВВП на душу населення
3. Інституційне середовище	Супроводжується значними інституціональними змінами	Абстрагується від інституційних змін, опора на раціональне економічну поведінку
4. Вплив на природне середовище	Значно впливає на природне середовище	Значно впливає на природне середовище

реважно кількісною характеристикою, а економічний розвиток — переважно якісною, то можна стверджувати, що тут діє діалектичний закон переходу кількості в якість. Сьогодні стрімке нарощування економічного зростання не може служити запорукою підвищення добробуту людей, а економічне зростання — не самоціль, а лише засіб розвитку. В цілому можна запропонувати наступне розуміння відмінностей між категоріями "економічне зростання" і "економічний розвиток" (табл. 2).

Економічне зростання в Україні носить вкрай нестійкий характер. Тому дуже важливо визначити критерії сталого економічного зростання для визначення напрямків його здійснення. Саме поняття "стійкості" виступає як фактор зростання національної економіки. Стієке економічне зростання в умовах еволюційного розвитку передбачає масове впровадження енерго- і ресурсозберігаючих технологій, зміна структури економіки, співвідношення особистого і продуктивного споживання з метою збереження сприятливого навколишнього середовища та природно-ресурсного потенціалу, забезпечення життєдіяльності існуючого і майбутніх поколінь. Поняття "стале економічне зростання" повинно розглядатися з точки зору взаємозв'язку трьох аспектів: економічного, соціального та екологічного. Синонімом стійкого економічного зростання є перехід до його нової якості.

Про якість економічного зростання свідчить те, які види економічної діяльності дають найбільший внесок у ВВП. Зростання українського національного продукту в останні роки забезпечить не продукція наукомістких галузей або обробної промисловості, а збільшення ресурсного експорту. Підйом економіки, хоча й супроводжувався нарощуванням золотовалютних резервів і бюджетного профіциту, але не привів до поліпшення якості економічного зростання [4].

Розмежування понять "економічне зростання" і "економічний розвиток" важливе для того, щоб визначитися з поняттями "стале економічне зростання" і "сталій економічний розвиток".

Взагалі термін "сталій розвиток" викликає суперечки.

Поняття "розвиток" несе з собою енергію, говорить про зміни, тоді як поняття "сталій" несе в собі сенс незмінності, схоронності.

Переклад українською мовою не передає адекватним чином зміст вихідного англійського терміна (sustainable development), що означає "розвиток, який може підтримуватися невизначено довго". В українській мові немає для нього точного семантичного еквівалента, його можна перекласти як "самопідтримуючийся", "безперервний", "допустимий", "збалансований" розвиток.

Крім того, є два напрямки в тлумаченні терміну "стійкість", розрізняються і думки з питань шляхів досягнення сталого розвитку:

1. Стієкість інтерпретується в контексті необхідності забезпечення відтворюваності обмежених ресурсів, і основний акцент робиться на екологічну складову стійкості.

2. Стієкість трактується в соціально-економічному аспекті.

Різниця між стійким зростанням економіки та її стійким розвитком полягає в тому, що при стійкому розвитку економіки допускаються нульові і мінусові значення зростання економіки, амплітуда ростових коливань тут значно більше, ніж при стійкому зростанні. Очевидно, що стійке зростання економіки, що лежить в основі сталого розвитку, може здійснюватися лише дискретно. Тому через певний проміжок часу стійке зростання економіки трансформується в її сталий розвиток, тобто розвиток, що супроводжується періодично певними перервами в плюсовому зростанні економіки. Але вектор руху економіки за досить тривалий період часу, незважаючи на негативні і нульові значення, матиме в цілому позитивну спрямованість.

В даний час Україна відіграє у світовій економіці роль експортера сировини та імпортера споживчих, інвестиційних товарів і послуг. Ця модель економічного розвитку ("сировинна") не може забезпечити стійких темпів економічного зростання, оскільки має ряд негативних наслідків для національної економіки: економічна нестабільність, виснаження природних ресурсів, повільний НТП. Сильна сировинна залежність української економіки обумовлює низьку якість зростання і породжує обмеження на шляху до сталого розвитку. Це і слабка інвестиційна активність, і відсутність реального прогресу в становленні інноваційних секторів, примітивізація промисловості та її низька конкурентоспроможність, демографічна криза і гострі проблеми в розвитку соціальної сфери [3].

В даний час роль інвестицій різко зростає. Це пов'язано з глибокими структурними та відтворювальними диспропорціями, що залишилися від планового господарства: підвищеною енергоємністю виробництва, неефективним розміщенням підприємств, незадовільним використанням земельних ресурсів, високою часткою неконкурентоспроможної продукції, гіпертрофованим розвитком галузей важкої промисловості. Для економічного зростання в Україні вирішальне значення має не сумарний обсяг направляючихся в економіку інвестиційних ресурсів, а їх якість, структура і ефективність розміщення.

Характерні риси української інвестиційної моделі:

1. Перевищення заощаджень населення і компаній над інвестиціями. Норма заощаджень протягом практично всіх 25 років реформ (за винятком кризового 1998) майже в два рази перевищувала норму накопичення. Отже, проблема не в тому, щоб знайти ресурси, а в тому, як направити їх у капіталовкладення.

2. Некапіталомісткий етап розвитку після кризи 1998 р. Зростання інвестицій здійснювалося в цілому при стабільній нормі накопичення 15—17%. В оборот залучалися незавантажені виробничі потужності.

3. Переважання інвестиційної активності в експортоорієнтованих галузях. У 2005—2007 рр. 80% приросту інвестицій забезпечувалося експортно-орієнтованими галузями. Частка сировинних товарів в українському експорті становить близько 70%.

4. Зниження технологічного рівня промисловості. Рівень зносу основних фондів — критичний (у середині 2000-х років він перевищував 47%, в даний час досяг 70%). Знизилася і інноваційна діяльність підприємств (витрати компаній на НДДКР не перевищують 8% за-

Таблиця 3. Фактори, що стримують економічне зростання України

Фактори, що стримують економічне зростання	Період прояву в економіці	Наслідки
Сировинна модель економіки	Середньостроковий період	<ul style="list-style-type: none"> • Економічна нестабільність і соціально-політичні кризи • Виснаження запасів природних ресурсів • Низькі темпи науково-технічного прогресу • «Ресурсне прокляття» національної економіки і схильність «голландської хвороби»
Низька інвестиційна та інноваційна активність	Короткостроково-середньостроковий період	<ul style="list-style-type: none"> • Примітивізація виробничої бази • Відставання НТП від технологічно розвинених країн • Низька конкурентоспроможність вітчизняних виробників • Посилення імпортозаміщення
Демографічна криза	Короткостроково-середньостроковий період	<ul style="list-style-type: none"> • Старіння населення і скорочення чисельності • Брак кваліфікованих трудових ресурсів

гальних витрат на технологічні інновації, а рівень інноваційності продукції становить менше 10%).

5. Задоволення споживчого попиту за рахунок імпортової продукції. Через низьку конкурентоспроможність вітчизняного виробника, починаючи з 2000 — 2003 рр., темпи приросту імпорту становлять понад 15% на рік і більше.

6. Перехід від державно-орієнтованого до ринково-орієнтованого механізму розвитку. Частка державного сектору в інвестиціях скоротилася з 90% в 1990 р. до 17,5% до 2006 р., хоча, в середньому, в світі присутність держави в економіці становить близько 30%. Інвестиційний процес здійснюється, в основному, за рахунок власних коштів підприємств. Роль банківських кредитів становить близько 8%. У той же час, підприємницький сектор не готовий взяти на себе тягар основного інвестора (замість держави) через особливості приватизації, незавершеність процесу формування корпоративного сектору, відсутності альтернативних джерел інвестицій.

Основний вектор дій, пов'язаних з підтриманням економічного зростання, — подолання структурних дисбалансів за рахунок підвищення конкурентоспроможності внутрішньо-орієнтованого сектору, модернізації інфраструктурного та соціального секторів. Для подолання зазначених негативних тенденцій потрібно різке нарощування інвестиційної та інноваційної активності як в короткостроковій, так і середньостроковій перспективі [1].

З інвестиційними обмеженнями нерозривно пов'язана і демографічна перешкода подальшого економічного зростання в Україні, що впливає з нинішньої тенденції скорочення чисельності її населення (в тому числі працездатного). Демографічна криза в Україні має два виміри. З одного боку, скорочення всього населення, з іншого — досить швидкий відтік людей з найважливіших економічних регіонів і брак кваліфікованих робітничих кадрів. Фактори, що стримують економічне зростання України, можна класифікувати за часом прояву їх негативних наслідків для національної економіки (табл. 3).

ВИСНОВОК

У рамках сформованого типу соціально-економічного устрою української економіки, чітко орієнтованої на експорт палива і сировини, принципово немож-

ливо домогтися стійкого економічного зростання. Наявність в Україні багатих природних ресурсів і сприятлива зовнішньоекономічна кон'юнктура прирікають національну економіку на "ресурсне прокляття", яке виражається в існуванні у держави можливості отримання "легких грошей" за допомогою сировинного експорту, що загострює симптоми розвитку "голландської хвороби".

Литература:

1. Федулова Л. Оцінка рівня інноваційно-технологічного розвитку регіонів [Електронний ресурс] / Л. Федулова. — Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/monitor/oktober08/18.htm>
2. Хоружий С.С. О старом и новом / С.С. Хоружий. — СПб.: Алетейя, 2000. — 477 с.
3. Чкаусели В.О. Планетарная программа развития ноосферных процессов как основа цивилизационной безопасности / В.О. Чкаусели // "Дельфис. Ежегодник": Материалы II Всероссийской междунар. конф. "Этика и наука будущего. На пути к духовно-экологической цивилизации". — М., 2002. — С. 121—126.
4. Criteria. What is an NGO? / Department of Public Information [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.un.org/dpi/ngosection/criteria.asp>

References:

1. Fedulova, L. "Assessment of the level of innovation and technology development regions", available at: <http://www.niss.gov.ua/monitor/oktober08/18.htm> (Accessed 26 February 2015).
 2. Khoruzhyj, S.S. (2000), O starom y novom [On the old and new], Naukova dumka, St. Petersburg, Rosssiya.
 3. Chkausely, V.O. (2002), "Planetary program of development of the noosphere processes as the basis of civilization security, Del'fys. Ezhehodnyk, [Delphis. Yearbook], Materyaly II Vserossyjskoj mezhdunar. konf. "Etyka y nauka buduscheho. Na puty k dukhovno-ekolohycheskoj tsyvylyzatsyy" [Materials of the II all — Russian Conf. Conf. "Ethics and the science of the future. On the way to spiritual and ecological civilization"], Moskva, Rosssiya, pp. 121—126.
 4. Criteria. What is an NGO? / Department of Public Information, available at: <http://www.un.org/dpi/ngosection/criteria.asp> (Accessed 11 February 2015).
- Стаття надійшла до редакції 18.03.2015 р.